

Maráz, Karel

**Neznámé souvislosti mezi jezdeckými pečetěmi Walrama
Lucemburského, Jana Lucemburského a Filipa VI. z Valois**

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1998, vol. 47, iss. C45, pp. [37]-49

ISBN 80-210-2107-1

ISSN 0231-7710

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102674>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

KAREL MARÁZ

NEZNÁMÉ SOUVISLOSTI MEZI JEZDECKÝMI PEČETĚMI WALRAMA LUCEMBURSKÉHO, JANA LUCEMBURSKÉHO A FILIPA VI. Z VALOIS¹

Jezdecké pečeti patří právem vedle pečeti majestátních mezi nejhonosnější skvosty sfragistiky. Jsou reprezentanty drobné plastiky, mají nepominutelnou vypovídací hodnotu o minulosti, představují prvořadý pramen pro dějiny zbroje a vojenství. Ve zvýšené míře to platí o jezdeckých pečetích panovnických, u kterých se mimo významu právního více uplatňuje i funkce reprezentace majitele, demonstrace jeho moci, lesku, síly a rytířství.²

1 Článek, v němž mám na mysli pouze jezdecké pečeti rytířské, jsem napsal již v roce 1994 a nabídl jej k otištění časopisu Umění. S drobnými připomínkami od doc. PhDr. Ivo Hlobila, CSc., které jsem akceptoval a do článku počátkem března 1996 zakomponoval, byl přijat k otištění. Na tématu jsem dále pracoval a jeho rozšířenou verzi přednesl na mezinárodní konferenci *King John of Luxemburg (1296–1346) and the Art of his Era* v září 1996 v Praze pod názvem *Die Reitersiegel Luxemburger Walram, Johann und Karl.: Ein Teil der Entwicklungssreihe der Reitersiegel der französischen Könige der 1. Hälfte des 14. Jhs.* Abych nemusel v konferenčním příspěvku, který má být součástí konferenčního sborníku, opakovat mnohé věci z tohoto článku, o němž jsem se domníval — vzhledem k tomu, že byl přijat k otištění — že je již skutečně v tisku, odkázal jsem v konferenčním referátu, ale konečně i v několika mých dalších článcích, které mi mezitím vyšly nebo byly v tisku [např. Maráz, K.: *Jezdecké pečeti ve fondech Státního okresního archivu v Olomouci*. Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci 3 (22) 1994, Olomouc 1995, s. 174, pozn. 100 či týž, *Jezdecká pečeť Jana Lucemburského jako vzor pro druhý jezdecký typ Petra I. z Rožmberka*. Genealogické informace 1996, Brno 1997, s. 18, pozn. 1] na některé hypotézy a skutečnosti, obsažené v článku *Neznáme souvislosti...*

Bohužel dodnes článek v Umění nevyšel, aniž bych dostal jakékoli vysvětlující stanovisko od redakce Umění či kteréhokoli z kolegů. Jistě, v určitých věcech, je příspěvek již antikvován, ale základní poznatky zůstávají v platnosti, a vzhledem k výše uvedeným odkazům v literatuře na tento článek, považuji za nutné jej otisknout alespoň v jiném periodiku.

Článek otiskuji v podstatě v původní verzi, tedy bez doplnění rozšiřujících poznatků a novější literatury, kterou zájemce nalezne v některých mých pozdějších pracích; pouze poznámkový aparát jsem musel graficky poopravit z požadavků časopisu Umění tiskovým potřebám SPFFBU.

2 K problematice jezdeckých pečeti existuje především v zahraničí rozsáhlá literatura. Přehled nejvýznamnější v: M a r á z, K.: *Česká jezdecká pečeť, I.* Brno 1994, diplomová práce, s. 144–153.

Jezdecká pečeť se nejprve objevila v 11. století ve Francii, resp. normanské (francouzské) Anglii, v zemi, která v této době reprezentovala vrchol kultury a umění. Zároveň to byla také země z níž vyšly popudy ke konání křížových výprav. Právě kruciáty přispěly značným dílem, za podpory básnické oslavy rytířství ve 12. a 13. století, k rozšíření a nemalé oblibě jezdecké pečeti v kruzích panovnických i vysoké šlechty. Nelze ovšem říci, že se křížové výpravy zasloužily o vznik jezdecké pečeti, neboť její první bezpochyby pravé exempláře křížovým výpravám časově předcházely.³

K nejstarším jezdeckým pečetím patří pečeti Gotfrieda Martela z Anjou (1040–1060) a Viléma Dobyvatele (1069)⁴. Svoji pouť po Evropě pak jezdecká pečeť zahajuje, jak již bylo řečeno, ve francouzském teritoriu. Velmi rychle se ovšem šíří po dalších evropských zemích. Pomineme-li falza, pak k nejstarším pečetím v Říši náleží pečeti hrabat Konráda (1083) a Viléma z Lucemburku (1123)⁵. V německy mluvících zemích uvádí E. Kittel mezi prvními doklady ještě např. pečeti Jindřicha III. z Korutan (1103), rýnského falckrabího Siegfrieda (asi z roku 1112) nebo Konráda Velikého z Míšně (po roce 1123)⁶. V českých zemích poprvé pečetil jezdeckou pečetí Přemysl Otakar I. v letech 1192–1193⁷.

Jezdecké pečeti za své dlouhé existence procházely vývojem, přičemž — alespoň podle E. Kittela — elegantní formy patří 14. století, zatímco jezdecké pečeti 16. století vykazují reprezentativní odměřeně zpodobnění.⁸ Přibližně v polovině 13. věku dochází podle A. Elseny k rozdělení jezdeckých pečetí na dvě skupiny — německou a francouzskou.⁹

Právě tři pečeti francouzského ikonografického typu podrobíme bádání. Pečeť jako pramen v sobě skrývá mnoho zajímavých informací. Lze je studovat např. po stránce ikonografické, dějin umění, módy a zbroje, heraldické, dějin písma, ale je také možno zabývat se šířením jednotlivých typů, forem a vlivů do různých zemí. Jistě k nejnáročnějším a nejzajímavějším tématům náleží odhalování autorství typářů, byť často anonymního. O to se pokouší tento drobný příspěvek, který se snaží vystopovat vztah mezi III. typem jezdecké pečeti Jana

3 Chimani, R.: *Die Reitersiegel der österreichischen Regenten von Mitte des 14. bis Mitte des 15. Jahrhunderts. Versuch eines Beitrages zur Entwicklung des Reiterstandbildes.* MIOG 1942, s. 104.

4 Naposledy vyjmenoval nejstarší jezdecké pečeti Kittel, E.: *Siegel.* Braunschweig 1970, s. 250.

5 Tamtéž, s. 251.

6 Tamtéž, s. 250–252.

7 Čarek, J.: *O pečetech českých knížat a králů z rodu Přemyslova.* Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy, 8, 1938, s. 10.

8 Kittel, E.: *Siegel*, s. 255.

9 Elsen, A.: *Gotische Reitersiegel.* Pantheon XII, 1933, s. 369. Zde Elsen píše: „*Um die Mitte des 13. Jahrh. lassen sich zwei Gruppen von Reitersiegeln unterscheiden. Bei der einen liegt der Nachdruck der Darstellung auf einem spontanen Gefühlsausbruch, bei der anderen auf der gleichmäßigen Aufteilung der Figur im Siegelrund. Müßig, zu betonen, daß die eine Gruppe die expressiv deutsche, die andere die klassisch französische ist.*“

Lucemburského¹⁰ [obr. 2], jezdeckou pečetí Walrama II. Lucemburského, hraběte z Ligny [obr.1]¹¹ a druhým jezdeckým typem pečetí francouzského prince — hraběte z Valois a Anjou, Filipa VI.¹² [obr. 3]¹³. Vyjděme nejdříve z porovnání pečetí Janovy a Filipovy.

Třetí typ jezdecké pečetí Jana Lucemburského (1296–1346; jako český král 1310–1346) zobrazuje v nedamaskovaném pečetním poli heraldicky vlevo jezdce na koni. Rytíř třímá v pravici tasený meč, který je k jeho tělu připoután řetězem, v levé ruce, chráněné gotickým štítem (1. a 4. pole český lev, 2. a 3. pole lucemburský lev), drží uzdu koně. Hlavu jezdce kryje kbelíková přilba s klenotem orlího křídla, od něhož vlají do prostoru pečetního pole i legendy překryvadla. Ozbrojenec je oblečen v drátěnou košili, přes niž má oděn plášť. Součástí zbroje jsou i náramenní štítky s českým lvem. Kůň je pokryt čabroukou s figurami lucemburského (1. a 4. pole) a českého (2. a 3. pole) lva na šíji a zadku. Na hlavě nese klenot — draka. Legenda, omezená perlovci doprovázenými linkami, je vyryta smíšenou majuskulí a zní: IOHANN — ES DEI GRAC — I — A REX BOEMIE AC LVC — CEMBV RGENSIS COM — E — S. Do prostoru legendy zasahují překryvadla, meč a klenot jezdce, dále drak a nohy koně. Velikost pečetí činí 95 mm.

Druhý typ jezdecké pečetí Filipa VI. z Valois, hraběte z Valois a Anjou (1293–1350; jako francouzský král 1328–1350) zobrazuje v nedamaskovaném pečetním poli heraldicky vlevo orientovaného ozbrojené jezdce na koni. Ozbrojenec třímá v pravici tasený meč, spojený řetězem s jeho tělem, v levé ruce, chráněné lemovaným gotickým štítem s liliemi, drží uzdu koně. Hlavu rytíři kryje kbelíková přilba s klenotem gryfa, od které odletují do prostoru pečetního pole i legendy překryvadla. Jezdec je oděn v drátěnou košili, přes niž oblékl plášť, jehož část vlaje do pečetního pole. Součástí zbroje jsou také náramenní štítky s liliemi. Kůň nese čabrouku posetou rovněž liliemi, klenotem je gryf. Legendu o znění: S'(IGILLVM) PH(ILIPP)I — [COM]ITIS VA — LES'(IE) ANDEG'(AVIE) CENO — M(ANIE) CARNOT(I) (= ET) P(ER) TIAC — I¹⁴, omezují perlovce, doprováze-

10 Označení pečetí za třetí typ je převzato z práce Beneš, F.: *České panovnické pečetí z let 1310–1526. Musejní zprávy Pražského kraje* 4, 1959, s. 10–24.

11 Za nezištnou pomoc a ochotu při obstarání kvalitní fotografie Walramovy pečetí děkuji PhDr. Kláře Benešové, CSc. Za poskytnutí fotografie pak vděčím dr. Hubertu Collinovi. Bohužel tím, že článek nevyšel v *Umění*, musel jsem použít pouze xerokopie fotografie Walramovy pečetí, neboť fotografie samotná zůstala v Ústavu dějin umění AV ČR v Praze.

12 Jde o druhý typ Filipovy jezdecké pečetí používaný ještě před korunovaci na francouzského krále z titulu hraběte z Valois a Anjou. Srov. k tomu D a l a s , M.: *Corpus des sceaux français du moyen âge. Tome II. Les sceaux des roi et de régence*. Paris 1991, s. 192, pozn. 1. První typ tamtéž, s. 189, č. 106. Nutno podotknout, že vyobrazeny jsou zde odličky pečetí, nikoli otisky.

13 Pečetí nejsou vyobrazeny ve stejném měřítku, což může být zkrslující.

14 Písmena legendy jsou přizpůsobena klávesnici psacího stroje. Rozvedení textu legendy je převzato z D a l a s , M.: *Corpus*, s. 192, přičemž písmena v závorkách přepisují majuskulně. V rozvedení slova ANDEGAVIE se však M. Dalas dopustila drobné nepřesnosti, neboť druhé A ve slově již v legendě vyryto není, což si lze ověřit na vyobrazené Filipovy pečetí na téže straně. Správné rozvedení zmíněného slova je tedy ANDEG'(AVIE) a nikoli ANDEGA'(VIE).

né linkami. Jako písmo se uplatnila smíšená majuskule. Do prostoru legendy zasahují přikryvadla, meč a klenot jezdce, dále klenot a nohy koně. Velikost pečeti činí 91 mm¹⁵.

Porovnáním obou pečeti dospějeme k nesmírně zajímavým zjištěním. Najdeme sice odlišnosti, ovšem na druhé straně objevíme spoustu shodných a charakteristických znaků¹⁶.

Z rozdílů pomejme zcela logické — heraldickou náplň štítu, náramenních štítků a čabraky, jistě lze vynechat i klenot jezdce a koně. Pochopitelně stejné znění nemůže mít ani legenda pečeti. Z dalších nevelkých odlišností uvedme přílbu jezdce (ač základní tvar je shodný), přikryvadla, poněkud výše zvednutou pravici a část vlajícího pláště na pečeti Filipa VI., u koně pak pouze drobný rozdíl v prostorovém uspořádání zadních nohou v prostoru legendy.

Daleko zajímavější jsou ovšem shodné znaky obou pečeti. Zaujme stejný úhel štítu jezdce i jeho naprosto shodná orientace nejen k tělu a přílbě jezdce, ale také k šíji koně. Ztvárnění napřažené pravice s taseným mečem není sice zcela totožné, ovšem velké rozdíly nenajdeme. Naprosto stejně zobrazeno je sedlo koně. Tělo ozbrojence zaujímá shodnou polohu, a to i v opření nohou do třmenů. Plášť má sice odlišné řasení, ovšem základní diagonály jsou velmi podobné. Rozdíly ve zobrazení zcela jistě způsobilo přepásání Janova pláště, které se na Filipově pečeti nevyskytuje.

Až šokující podobu nalezneme ve stylizaci koní. Kromě drobností v prostorovém uspořádání zadních nohou a ocasu nelze potlačit dojem naprosté identity obou koní, a to i v takových detailech, jakými nepochybně jsou poloha předních nohou a především řasení čabraky, v němž nenajdeme rozdíl. Charakter písma legendy je také obdobný, ač v několika málo případech mají jednotlivá písmena na jedné pečeti např. unciální podobu a na druhé pak kapitální.

Ze značné podobnosti obou pečeti lze s největší pravděpodobností vyvodit závěr, že typáře byly dílem jedné a téže ruky. Drobné rozdíly mezi nimi nebudou jistě na překážku, neboť musíme mít na paměti časový odstup dělící oba typáře. Janovo pečetidlo vzniklo někdy v roce 1323¹⁷, zatímco Filipovo buď na konci roku 1325, nebo na počátku roku 1326¹⁸. Nelze také opomenout možné osobní požadavky, které oba objednatelé mohli na rytce mít.

Do souvislostí s jezdeckými pečeti Jana Lucemburského a Filipa VI. z Valois je nutno položit rovněž jezdeckou pečeť Walrama II. Lucemburského, hraběte z Ligny (1288–1353)¹⁹.

15 Tamtéž.

16 Za laskavou konzultaci po stránce uměleckohistorické děkuji PhDr. Ivo Kofánovi, CSc. za podnětné připomínky při posuzování článku doc. PhDr. Ivo Hlobilovi, CSc.

17 F. Beneš uvádí nejstarší doklad k 30. září 1323. B e n e š , F.: *České*, s. 15. Jan pečetil tímto typářem již o něco dříve. Dnes totiž již známe i exemplář z 28. května 1323. Srov. L a u r e n t , R.: *Les sceaux des princes territoriaux belges du Xe siècle à 1482*. I, Bruxelles 1993, s. 487, pozn. 87.

18 D a l a s , M.: *Corpus*, s. 192, pozn. 1.

19 C o l l i n , H. — P a r i s s e , M.: *Lotharingia. Archives lorraines d'archéologie, d'art*

et d'histoire. Sceaux de l'histoire de Lorraine. Numéro spécial. Nancy 1988, s. 177. Za ověření a potvrzení skutečnosti, že se jedná o Walrama II. Lucemburského, hraběte z Ligny, děkují dr. H. Collinovi a dr. M. Paulymu. Za zprostředkování vděčím PhDr. Kláře Benešové, CSc. Vzhledem k neúplně zachovalé legendě pečeti a s přihlédnutím k její heraldické výzdobě by se totiž mohlo nabízet ještě jiné možné řešení. Na štítu rytíře, náramenních štítcích a čabrace koně se u Walramovy pečeti objevuje dvouocasý korunovaný lev, jehož stylizace s českým lvem je značně podobná. H. Collin a M. Parisse však zastávají názor, že jde o lva lucemburského. Vycházejí ze sekretní pečeti Walramovy, jež je rubní pečeti k pečeti jezdecké. Lev je na obou pečetích stylizován totožně. Autoři doslova uvádějí: „...*mèmes armes de Luxembourg qu'ř l'avers, qui sont d'argent au lion de gueules, la gueue fourchée et nouée, passée en sautoir, armé, couronné d'or, lampassé d'azur.*“ (tamtéž, s. 177).

Výskyt českého lva na Walramově pečeti bychom mohli za určitého předpokladu velmi dobře, i když pouze deduktivně, vysvětlit. Oním předpokladem by ovšem byla skutečnost, že se nejedná o pečeť Walrama II. z Lucemburského, hraběte z Ligny, nýbrž o Walrama, mladšího bratra císaře Jindřicha VII. (asi 1280–1311), a tedy strýce Jana Lucemburského. Při jednání Jindřicha VII. s představiteli české opozice v roce 1309 o zbavení vlády Jindřicha Korutanského a o obsazení českého trůnu totiž považoval římský král české země nejprve za odumřelé léno. Hodlal je proto udělit sobě blízké osobě, patrně někomu z lucemburské dynastie. Po jednání s neústupnou českou delegací byl ale nucen toto rozhodnutí korigovat. Uznal za jedinou dědičku království Elišku Přemyslovnu, avšak jméno jejího budoucího manžela z lucemburského rodu držel v tajnosti.

Počátkem roku 1310 (31. ledna) vydal listinu o zachování všech práv a svobod Českého království, pokud si Češi zvolí za krále osobu, kterou jim určí. Konkrétní jméno opět nepadlo, i když měl Jindřich v této záležitosti již bezpochyby jasno. Teprve koncem června dorazila do Prahy zpráva o úmyslu Jindřicha VII. oženit s Eliškou svého bratra Walrama. Zmíněný záměr nenalezl u české šlechty kladnou odezvu. Ta naopak žádala Jindřicha, aby jí za krále dal svého jediného syna Jana. S Janem měl otec zcela jiné plány — začátkem července mu světil vládu v lucemburském hrabství. Logicky totiž počítal s tím, že energický, starší a zkušenější bratr zvládne situaci v Českém království lépe než nedospělý syn. Po neoblomném stanovisku české delegace byl však Jindřich nucen ustoupit. Srov. Š p ě v á - č e k , J.: *Král diplomat. (Jan Lucemburský 1296–1346)*. Praha 1982, s. 41–47. resp. týž, *Jan Lucemburský a jeho doba (1296–1346)*. Praha 1994, s. 125.

Můžeme si tedy dosti dobře představit, že v době dělení moci mezi členy lucemburského rodu Walrama a Jana, tedy v červnu a červenci roku 1310, kdy římský král neměl žádné pochybnosti o prosazení své vůle (byla zde přece jeho listina z 31. ledna téhož roku), by si mohl dát Walram pořídit typář s českým lvem. U Jana Lucemburského máme také patrně z této doby doklad lovcí pečeti lucemburského hraběte. Srov. B r o d s k ý , P.: *Pečeti Jana Lucemburského. ČNM — Historické muzeum 150, 1981, s. 117.*

Jestliže si Jan pořídil typář lucemburského hraběte, proč by si nový typář nárokujející moc v Čechách nemohl pořídit přibližně ve stejné době Walram? Vždyť před ním stál nelehký úkol pacifikace zbytků moci Jindřicha Korutanského v českých zemích, při němž bylo jistě nutno počítat s vydáváním a pečetením listin. Zůstat bez ověřovacího prostředku v novém státě by nepochybně nebylo příjemné. Walram by pochopitelně nemohl sáhnout po královském majestátu na pečeti. Nebyl ani pomazán a korunován, ba ani dosud Čechy zvolen. Jezdecký typář s českým lvem i sekret se stejnou heraldickou náplní se naopak mohl stát jakýmsi vhodným provizoriem až do Walramovy korunovace. Této hypotéze by neodporovalo ani znění legendy jak sekretu Walramovy pečeti +SECRET WALLERANT DE LUSCENBOURC, tak dochované torzo CIA MILITIS ze strany jezdecké.

J. Spěváček však ve své pozdější monografii uvádí, že Jan dostal uděleno Lucembursko v léno nejpozději na přelomu let 1309 a 1310. Srov. Š p ě v á č e k , J.: *Jan Lucemburský...*, s. 110.

V nedamaskovaném pečetním poli vidíme heraldicky vlevo jedoucího ozbrojené jezdce na koni. Rytíř třímá v pravici tasený meč, který je s jeho tělem spojen pomocí řetězu. V levé ruce, kryté gotickým štítem s dvouocasým korunovaným lvem²⁰, drží uzdu koně. Hlavu jezdce chrání kbelíková přilba, nesoucí zřejmě klenot²¹. Od přilby odletují do prostoru pečetního pole i legendy přikryvadla. Rytíř je oblečen do drátěné košile, přes kterou má oděn plášť, vlající za jeho zády do prostoru pečetního pole. Součástí jezdcovy zbroje jsou náramenní štítky opět s figurou dvouocasého lva. Stejný motiv umístil rytec na čabraku koně. Pro poškození pečeti nemůžeme říci, zda kůň nesl klenot. Z legendy se dochovalo pouhé torzo, totiž CIA MILITIS, sevřené do perlovců doprovázených linkami. Text byl patrně přerušován mečem, přikryvadly, klenotem jezdce a nohama koně. Jako písmo se uplatnila smíšená majuskule. Velikost pečeti činí 72 mm²².

Walramova pečeť vykazuje poněkud větší rozdíly než jsou u pečeti Jana Lucemburského a Filipa VI. z Valois. To je nejspíše způsobeno následujícími skutečnostmi. Předně rozměr Walramovy pečeti je poměrně malý (72 mm) v porovnání s pečetěmi Jana Lucemburského (95 mm) a Filipa VI. z Valois (91 mm). Rytec tak měl zákonitě k dispozici menší plochu, což se zřejmě odrazilo např. v rozložení a provedení obrazu, zejména jezdcovy pravé ruky (viz níže). Dále musíme vzít v úvahu požadavky objednavatele a konečně v neposlední řadě tato pečeť mohla Janově a Filipově časově předcházet²³.

Při porovnání Walramovy pečeti s výše popsanými dvěma pečetěmi Jana a Filipa dospějeme k následujícím závěrům. Kbelíková přilba jezdce má jiný tvar, přikryvadla jsou sice odchylná, ale jejich prostorová orientace je obdobná jako u pečeti Jana Lucemburského. Diagonály řasení pláště vykazují nápadné shody s pečetí Filipovou. U všech tří typů byly zcela identicky zobrazena uzda a sedlo koně a také poloha a tvar štítu jezdce. Poněkud odchylnější je délka a umístění pravé ruky jezdce s mečem v pečetním poli. To lze snad přičíst na vrub menší velikosti Walramovy pečeti. Nesporně největší shody najdeme ve ztvárnění koně. Až na rozdíly v řasení cípů čabraky, poněkud odlišnou polohu předních nohou koně a nevelké odchylky v prostorovém umístění a tvarování ocasu, jde o koně zcela identického s oří Jana a Filipa, pochopitelně mimo heraldickou výzdobu čabraky. Rovněž písmo legendy není výrazně jiné oproti uvedeným pečetím.

Všechny tři pečeti jsou pojaty dekorativně, u všech se projevuje odhmotněnost, bohatý záhybový systém při řasení čabraky, přikryvadel trubicového tvaru, typický pro poklasický styl. Rytmižace hmoty a ladnost tvarů i celého pohybu je výborná. V kvalitě a provedení práce nenajdeme podstatnějších rozdílů.

20 O možné interpretaci dvouocasého lva srov. pozn. 19.

21 Otisk je poškozen, ale vzhledem k tomu, že se na něm vyskytují přikryvadla, nesla přilba zřejmě klenot.

22 Collin, H.: — Parisse, M.: *Lotharingia*, s. 177.

23 Nepodařilo se mi zatím zjistit, od kdy Walram pečetil touto pečetí. Podle některých skutečností (např. méně bohatý záhybový systém čabraky) můžeme předpokládat, že tato pečeť časově předcházela pečetí Jana Lucemburského i Filipa VI. z Valois. Autoři Lotharingie ji řadí do první čtvrtiny 14. století. Srov. Collin, H.: — Parisse, M.: *Lotharingia*, s. 177.

Výše zmíněné skutečnosti nás tedy opravňují k závěru, že autorem všech tří pečetidel byla s největší pravděpodobností jedna a táž osoba, nejméně však dílna. Rozdíly, které nejsou jistě zásadní, lze připsat vývoji samotného rytce i vůli objednavatele typáře. Teoreticky by se mohla vyskytnout námitka, zda prostě nejde o dobový rys zobrazování jezdce na koni na jezdeckých pečetích či pouhou náhodnou analogii. To, že se nejedná pouze o dobový rys nejlépe ukazují např. ostatní jezdecké pečeti Jana Lucemburského, které jsou pojetím pečetního obrazu od všech těchto tří odlišné.

Analogické pečeti jistě existují. Za vhodný příklad nám může posloužit již uvedená práce A. Elseny, která přináší v obrazové příloze mimo jiné i fotografie pečetí Ruprechta I., vévody bavorského z roku 1319²⁴ a Rudolfa II., vévody bavorského z doby krátce po témže roce²⁵, nebo Jana Nebojácného Burgundského z roku 1411²⁶ a Filipa Dobrého Burgundského z roku 1420²⁷. S A. Elsenem lze ovšem vést polemiku o tom, zda je skutečně pečeť vévody Rudolfa kopií pečetí Ruprechtovy a pečeť Filipa Dobrého Burgundského kopií pečetí Jana Nebojácného, jak uvádí v popiscích fotografií či jde pouze o pečeti, na něž bylo navázáno. Nesporně si zmíněné pečeti podobny jsou. Při srovnání pečetí Ruprechta a Rudolfa je ale na první pohled patrné, pomineme-li damaskování pečetního pole Rudolfovy pečetí, zcela jiné držení i poloha těla jezdce a kopí. Ozbrojenec na Ruprechtově pečetí je více předkloněn, méně opřen do třmenů. Rozdíly vykazuje také zpodobnění koně. Kůň na Rudolfově pečetí má např. více ohnutou hlavu, zcela jinou polohu předních nohou, jiné prostorové umístění i řasení obou cípů čabraky, jinak je zobrazena i uzda. Zpracování Rudolfovy pečetí je navíc dekorativnější.

Vzájemná podoba pečetí Jana Nebojácného a Filipa Dobrého je ještě menší — zůstává zde pouze základní schéma. Z evidentních rozdílů uveďme namátkou: jiná velikost koně (Filipův je nižší — hlava sahá přibližně do poloviny štítu jezdce, kdežto u Janovy pečetí do výše hlavy jezdce), kůň na Filipově pečetí má více zvednutý zadek, nezasahuje hlavou ani předními nohama do legendy jako je tomu u Janova oře. Filipův kůň má tlustší krk, celkově působí menším, ale robustnějším dojmem. Jiné je také sedlo koně i řasení čabraky. Jezdec na Janově pečetí drží gotický štít, kdežto na Filipově španělský. Tělo jezdce na Filipově pečetí je více předkloněno. Janova pečeť je celkově jemnější a dekorativněji pojednána.

Elsenovy příklady mají v provedení více odlišností než naše pečeti Walramova, Janova a Filipova, jejichž charakter kresby, ať již postav jezdce či koně, je shodný, což se u Elsenových příkladů říci nedá. Naprosto totožné držení těla jezdce, opření do třmenů, držení štítu, vyobrazení uzdy koně a především koně samotného — v tom jsou si naše tři pečeti mnohem bližší, než příklady, které uvádí A. Elsen. Stejná stylizace obrazu i četné shodné utváření detailů tak prozrazují stejnou autorskou ruku, jistě však dílnu.

24 Elsen, A.: *Gotische*, obr. 7.

25 Tamtéž, obr. 8.

26 Tamtéž, obr. 11.

27 Tamtéž, obr. 12.

Ú Elsenových příkladů musíme mít na paměti i to, že se jednalo o zeměpány jedné a téže země, tedy Bavorska v případě Ruprechta a Rudolfa a Burgundska v případě Jana a Filipa. Navázání na své předchůdce v zemi patřilo mezi panovnické povinnosti středověku. Tzv. pietas byla pro středověk skutečně příkazem a současně nezbytností. Tak např. v našem prostředí navazuje Přemysl Otakar II. po zisku rakouských zemí v roce 1251 podobou pečeti na své rakouské předchůdce — Babenberky. Obdobně Jan Lucemburský po zisku titulu českého krále napodobuje svými dvěma majestátně-jezdeckými typáři pečeti posledních Přemyslovců²⁸. V rámci jedné dynastie může jako příklad posloužit navázání podoby jezdecké pečeti Václava II. po návratu z braniborského zajetí na pečeť jeho otce Přemysla Otakara²⁹. To vše se děje pro vyjádření pietas, pro demonstraci kontinuity panovnické moci. Nesporně o stejný případ jde i v příkladech Elsenových.

Zcela jiná situace nastává při porovnání pečeti Walrama, Jana Lucemburského a Filipa VI. z Valois. Ve smyslu pietas zde nejsme a ani nemůžeme být svědky žádného „kopírování“, snahy navázat na typář předchůdců, neboť navázat není prostě na co. Ve smyslu pietas stojí nepochybně Filipova pečeť zcela mimo jakoukoli teritoriální a dynastickou souvislost s pečetěmi obou Lucemburků. Ale ani ty na sebe navzájem nemohly navázat a to dokonce ani v případě, že by snad Walram byl skutečně Janovým strýcem (srov. pozn. 19) a jeho jezdecká pečeť by se vztahovala k Českému království, neboť Walram se vlády v něm nikdy neujal. Nelze ani uvažovat o navázání na pečeť v rámci lucemburské dynastie. Zde by Jan nepochybně spíše zvolil za vzor pečeti svého císařského otce Jindřicha VII., než případnou pečeť strýcovu či dokonce bratrancovu, k tomu z linie Ligny. Ostatně, jak se domnívá P. Brodský³⁰, u lovcí pečeti lucemburského hraběte tak mladý Jan skutečně činil.

Uvedené zjištění o totožnosti autora všech tří pečeti je tím nejlepším důkazem pro tvrzení, že Jan Lucemburský po opuštění své mincovní pečeti převzal francouzský ikonografický typ, jak již konstatoval P. Brodský³¹.

Co tedy můžeme říci o samotném rytci našich tří typářů? Jeho postava je zahalena rouškou anonymity. S jistotou lze říci pouze to, že se nejednalo o umělce z českých zemí, nýbrž rytce byl někdo z frankofonní oblasti, snad přímo z Francie. Soudě podle jeho díla, šlo nesporně o osobu zkušenou, o opravdového mistra ve svém oboru, který dokázal skvěle využít prostoru pečetního pole tak, aby jej zcela vyplnil a aby nikde nezbylo příliš volného místa. Ocenění si zaslouží organické spojení jezdce na koni s písmem legendy. Obraz samotný je charakteristický důmyslnou a přesnou modelací pomocí dvou os — horizontální osy koně a vertikální osy jezdce, které se protínají uprostřed pečeti. Postava jezdce a koně tvoří vyvážený celek, z něhož přímo číší pohyb, umocněný odle-

28 Např. B r o d s k ý , P.: *Pečeť*, s. 122, Hrubý, V.: *Pečeť Přemysla Otakara II. v politice doby*. Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica 4, 1980, s. 13–14.

29 H o m o l k a , J.: *K ikonografii pečeti posledních Přemyslovců*, v: *Umění doby posledních Přemyslovců* (ed. J. Kuthan), Praha 1982, s. 175–179.

30 B r o d s k ý , P.: *Pečeť*, s. 122.

31 Tamtéž, s. 127.

tujícími konci překryvad, vlnitým pláštěm rytíře, ale také bohatým řasením pláště a cípů čabraky koně, dosažený hrou diagonál. Dynamiku obrazu podtrhuje mohutný náprah pravice rytíře, připravené k prudkému úderu obnaženým mečem. Celému obrazu je přitom vlastní ladnost křivek a elegance tvarů, vyváženost i jemnost kresby, projevující se v detailech. Všechny tři pečeti tak prokazují výtvarnou i technickou dokonalost.

Zjištěním, že autorem všech tří pečetidel byla jedna osoba (určitě však dílna), se nám podařilo odhalit umělce, který uspokojoval zakázky členů předních panovníckých rodů Evropy první poloviny 14. století. Všem třem pečetidlům vtiskl svůj nezaměnitelný rukopis a my jen můžeme doufat, že se snad ještě v zahraničních archivech podaří vystopovat některé další z jeho skvělých prací³².

32 V této souvislosti je třeba se zmínit o jezdecké markraběcí pečetí Karla IV. Srov. vyobrazení v: P o s s e , O.: *Die Siegel der deutschen Kaiser und Könige*. Dresden 1910, II, tab. 1, č. 1. Badatelé totiž několikrát uvažovali o vzájemných vztazích mezi touto Karlovou markraběcí pečetí a III. typem jezdecké pečetí Jana Lucemburského. S myšlenkou jednoho a téhož rytce pracoval již F. Beneš, ale nakonec obě pečeti stejnému autoru nepřipsal. Tvrdí, že „tělo koně, ozdobný pás při obvodu pečetního pole a písmo opisu na Karlově jezdecké pečetí svědčí přesvědčivěji o tom, že tuto pečeť ryl někdo jiný a nikoli rytec jezdecké pečetí Janovy, že se však při rytbě držel značně úzce ideové náplně i výtvarného projevu rytce pečetí Janovy, projeviv svou tvůrčí osobitost výrazně jen tam, kde asi nebyl vázán přáním objednavatele pečetidla, jemuž v tomto bodě nešlo o naprosté napodobení otcovy pečetí — především v opisu.“ Srov. k tomu nepublikovanou stať B e n e š , F.: *Jezdecká pečeť a I. typ sekretu markraběcího Karla (IV.) a IV. typ* [zde jde o překlep, nesporně se jedná o III. typ, vyplývá to ze samotného Benešova popisu pečetí — pozn. K. Maráz] *jezdecké pečetí a I. typ sekretu Jana Lucemburského. SÚA Praha, Pozůstalost dr. Fr. Beneše (1937–1971)*, sig. 2662/10–84, kart. č. 3, i. č. 23.

P. Brodský ve své studii týkající se pečetí Jana Lucemburského k rytci zmíněné Janovy pečetí s odkazem na Krásův příspěvek ze symposia o Karlu IV. říká: „S určitými výhradami bychom mohli považovat za jeho práci i první markrabskou pečeť Karla IV. Je to možnost samozřejmě pouze hypotetická. Nicméně musíme ji alespoň připustit už z toho důvodu, že markrabě Karel jistě neměl svého zlatníka a využíval služeb některého z mistrů pracujících pro jeho otce.“ B r o d s k ý , P.: *Pečetí*, s. 133. J. Krása k tomuto problému o rok později uvádí: „Karlova markrabská pečeť navazuje nejtěsněji na otcovy pečetní obrazy. Pokračuje v jeho francouzské orientaci... osmnáctiletý Karel krátce po příchodu do země mohl sotva mít k dispozici už „svého“ zlatníka ke zhotovení pečetí; nespíše použil služeb některého ze zkušených otcových rytců.“ K r á s a , J.: *Pečetí Karla IV.*, v: Mezinárodní vědecká konference Doba Karla IV. v dějinách národů ČSSR (Materiály ze sekce dějin umění). Praha 1982, s. 294.

Nakonec ovšem J. Krása ve sborníku *Karolus Quartus* rytce Janovy a Karlovy pečetí ztotožnil. Karlovu pečeť při tom staví kvalitativně „na vrchol vývoje jezdecké rytířské pečetí u nás.“ Poukazuje na její vývojové předstupně v pečetích Přemysla Otakara II., Václava II. a především Jana Lucemburského. Výslovně pak uvádí: „navázání na otcovy pečetí je tak těsné, že můžeme předpokládat, že použil služeb [rozuměj Karel — pozn. K. Maráz] jeho rytce. Rozdílů jsou skutečně podružné: ještě dokonalejší vyjádření pohybu, drobné změny ve tvarech sedla a brnění (Karlovi chybí např. náramenní štítek), kratší surkot, zakončený špičatými cípy a ještě jemnější zpracování povrchu celkově poněkud nižšího reliéfu. Je snad možné tyto odchylky chápat jako projevy vývoje téhož zlatníka.“ K r á s a , J.: *Karlovy pečetí*, v: *Karolus Quartus*, Praha 1984, s. 406.

Toto zjištění je významné i pro českou sfragistiku, neboť klade Janovo pečetnictví do širších souvislostí a potvrzuje vpravdě evropský význam Janovy osobnosti.

UNBEKANNTE ZUSAMMENHÄNGE ZWISCHEN DEN REITERSIEGELN WALRAMS VON LUXEMBURG, JOHANN VON LUXEMBURG UND PHILIPS VON VALOIS

Diesen Artikel hat die Zeitschrift *Umění* im Jahre 1996 zum Abdruck eingenommen. Nichtsdestoweniger wurde er bis heute nicht publiziert. Deshalb präsentiere ich meinen Artikel ohne Änderung in der Zeitschrift SPFFBU, obschon ich dieses Thema ausgedehnt habe, weil ich auf meinen Artikel und auf Hypothesen z. B. im Aufsatz *Die Reitersiegel der Luxemburger Walram, Johann und Karl: Ein Teil der Entwicklungsreihe der Reitersiegel der französischen Könige der 1. Hälfte des 14. Jhs., in: King John of Luxembourg (1296-1346) and the Art of his Era* verweise.

Der Vergleich des Reitersiegels Walrams von Luxemburg (Abb.1) mit dem III. Typ des Siegels Johanns von Luxemburg (Abb. 2.) und dem Siegel des späteren französischen Königs Philipp VI. von Valois (Abb. 3) deckt bisher unbekannte und ungeahnte Zusammenhänge unter diesen Siegeln auf. Trotz einer Reihe von sekundären Unterschieden finden wir die gleiche Stilisierung, die gleiche „Handschrift“, die wir nur dadurch erklären können, daß es sich in allen drei Fällen um das Werk ein- und derselben Hand, am wenigsten aber eine Werkstatt, handelt. Zu den charakteristischen Merkmalen gehören: die gesamte Anordnung von Reitergestalt, Schild, Zügel, die Form des Sattels und vor allem die fast identische Gestalt des Pferdes auf den Abdrücken aller Siegelstücke. Diese Identität reicht besonders bei den Siegeln Johanns von Luxemburg so weit hin, daß wir bei den Zipfeln der Pferddecke sogar den gleichen Faltenwurf beobachten könnten.

Die Siegel sind dekorativ angefaßt, alle sind abstrakt dargestellt und zeigen ein reiches Falten-system, besonders beim Faltenlegen der Pferddecke und der rohrförmigen Bedeckung, die für den postklassischen Stil typisch sind. Das Rhythmisieren der Masse und die Harmonie der Form und der ganzen Gestik sind vorzüglich. Sowohl in Qualität als auch in Ausführung sind keine maßgeblichen Unterschiede aufzuzeigen.

Alle drei Siegel zeigen gestalterische und technische Vollkommenheit und können bestimmt zu den besten sfragistischen Exemplaren der ersten Hälfte des 14. Jhs. gezählt werden. Die Persönlichkeit ihres Autors bleibt jedoch in Anonymität verhüllt.

übersetzt von Helena Badalová und Sylvie Stanovská

Tuto záležitost je velice těžké rozhodnout. Krásovo vysoké ocenění Karlovy pečeti je více než výstílné. Její kvalitativní úroveň je vyšší než u pečeti Jana Lucemburského a Filipa VI. z Valois. Je tedy nutno klást si otázku, zda jde ještě o práci stejného zlatníka, nebo se spíše jedná již o dílo někoho jiného. Filipovu a Karlovu pečeť odděluje asi devět let (1325 či 1326 a 1334). Není tedy zcela vyloučeno, že Karlova pečeť byla výsledkem zdokonalení jednoho a téhož rytce. Snad by Karlova pečeť mohla vyjadřovat pokročilejší slohové chápání jednoho a téhož zlatníka, ovšem dosti dobře může být již dílem jiného umělce, který poměrně velmi úzce navázal na umění anonymního autora typářů Walrama Lucemburského a Filipa VI. z Valois. Problémem se dále zabývám a připravuji pojednání.

Obr. 1. Jezdecká pečeť Walrama II. Lucemburského, hraběte z Ligny. Podle Colin, H. — Parisse, M.: *Lotharingia. Archives lorraines d'archéologie, d'art et d'histoire. Tome Ier. Sceaux de l'histoire de Lorraine*. Numéro spécial. Nancy 1988, s. 177, č. 160.

Obr. 2. Tzv. třetí typ jezdecké pečeti Jana Lucemburského. 8. září 1323. Originál uložen v Archivu města Brna, Sběrka listin, mandátů a listů, č. 81. Foto z pracoviště Český diplomatář.

Obr. 3. Druhý typ jezdecké pečeti Filipa VI. z Valois. Podle D a l a s , M.: *Corpus des sceaux français du moyen âge. Tome II. Les sceaux de rois et de régence*, Paris 1991, s. 192, č. 109.

